

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота
(бакалавра)

З теми: ВСТУП ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ ТА ЇЇ ПЕРШІ УСПІХИ
(ГРУДЕНЬ 1941 – КВІТЕНЬ 1942 РР.)

Виконав: студент IV курсу,
групи Ist P1-B17
напряму підготовки (спеціальності)
014.039 Історія та правознавство
Кушнірюк Мирослав Леонідович
Керівник Степанков В.С. д.і.н, професор
Рецензент _____

Кам'янець-Подільський, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ЇЇ ВИВЧЕННЯ	7
1.1. Історіографічний огляд	7
1.2. Джерельна база дослідження	11
РОЗДІЛ II. ПРИЧИНИ ВСТУПУ ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ ТА ПІДГОТОВКА ДО НЕЇ	14
2.1. Мілітаризація життя суспільства. Основні принципи «кокутай» та їх роль в утвердженні тоталітарного режиму	14
2.2. Формування ідеології експансіонізму й утвердження гегемонії у Південно – Східній Азії. Концепції «Нового порядку у Східній Азії» й «Східно – Азійського Товариства» та їх вплив на зовнішню політику	17
2.3. Причини загострення відносин із Заходом. Укладення «Троїстого пакту» і його роль у підготовці до війни	20
РОЗДІЛ III. ЕКСПАНСІЯ В ІНДОКИТАЙ. ВСТУП ЯПОНІЇ У ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ. ПЕРЛ-ГАРБОРЬКА ОПЕРАЦІЯ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ (ВЕРЕСЕНЬ 1940 – 7 ГРУДНЯ 1941 РОКІВ)	25
3.1. Встановлення контролю над Індокитаєм	25
3.2. Підготовка операції нападу на Перл-Гарбор	27
3.3. Розгром американської бази та її наслідки	31
РОЗДІЛ IV. НАСТУПАЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ ЯПОНІЇ ТА ПРИЧИНИ ЇЇ УСПІХУ (ГРУДЕНЬ 1941 – КВІТЕНЬ 1942 РОКІВ)	35
4.1. Захоплення Гонконгу й Гуаму	35
4.2. Філіппінська операція та її наслідки	39
4.3. Боротьба за Індонезію	42
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	53

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема вступу Японії у Другу світову війну, ґрунтовно досліджена американськими, західноєвропейськими, японськими і російськими істориками. На жаль, цього не можна сказати про стан її вивчення в українській історіографії. Нам не вдалося виявити монографічних праць, присвячених висвітленню процесу мілітаризації Японії у 30-х рр. ХХ ст., утвердженню у ній тоталітарного режиму, підготовки урядом вступу країни у війну та проведення воєнних операцій. У статтях з'ясовано тільки окремі аспекти цієї проблеми. Тому в українській історіографії її дослідження продовжує залишатися актуальною.

Важливою складовою актуальності обраної нами теми, на нашу думку, є висвітлення взаємозв'язку ментальності японців з культом імператора, військової доблесті й служінням країні. Адже мілітаризація життя суспільства й утвердження тоталітаризму знаходили масову підтримку переважної більшості японців. Це важливий феномен, бо відомо, що в силу ментальних особливостей більшості населення в Німеччині підтримували політику націонал-соціалістичної партії, а в СРСР - тоталітаризм комуністичного режиму.

Важливо досліджувати дану тему ще й тому, що вона вивчається як у шкільному курсі Всесвітньої історії, так і в курсі «Новітньої історії країн Азії та Африки» на історичних факультетах України.

Об'єктом дослідження виступають соціально-політичні процеси в Японії в 30-х – поч.40-х років та зовнішньо політичний курс її уряду в цей час.

Предметом дослідження є процеси мілітаризації Японії, утвердження у ній тоталітарного режиму, її вступ у Другу світову війну та воєнні операції кінця 1942 року.

Хронологічні межі охоплюють період з 1930-х років і до квітня 1942 року. Нижня межа обумовлена зміною ідеологічного курсу в країні, який привів до агресивної експансіоністської політики, а верхня – останніми битвами, в яких Японія мала ініціативу і добивалася успіху.

Географічні межі охоплюють територію Японії та країн Південно-Східної Азії.

Мета роботи полягає у з'ясуванні природи агресивної політики Японії, мотивів її вступу у Другу світову війну, масштабів та причин її успішної експансії в Південно-Східній Азії у грудні 1941 - квітні 1942 року.

Для її досягнення автором роботи сформульовані наступні **завдання**:

- з'ясувати стан дослідження теми в історіографії;
- проаналізувати джерельну базу;
- розкрити процес формування мілітаристського режиму й виявити масштаби впливу на суспільство мілітаристської ідеології;
- з'ясувати причини вступу Японії у Другу світову війну;
- охарактеризувати підготовку операції по розгрому американської бази Перл-Гарбор та її реалізації;
- висвітлити бойові дії по захопленню Індокитаю, Гонконгу, Гуаму, Філіппін та Індонезії;
- визначити причини успішної японської експансії у південно-східній Азії.

Методологічною основою роботи є система основоположних принципів історичного дослідження: об'єктивності, історизму, системності й всебічності. Принцип об'єктивності вимагає від того, хто вивчає історію, спиратися лише на реальні факти, не викривляючи їх і не підганяючи під заздалегідь створені якісь схеми чи висновки. Цей принцип вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності і суперечливості, в сукупності як позитивних, так і негативних проявів. Тобто, спочатку було розглянуто всі фактори, які впливали на те, чому Японія напала на американську базу в Перл-Гарборі, і тільки тоді ми вже встановили, що вона переслідувала, коли нападала на військову базу. Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Наприклад, ми пояснювали вплив принципів «кокутаю» на формування

експансіонізму, виходячи із того, яке значення мав конкретно у 30-х – початку 40-х років ХХ ст.

Було застосовано і системний підхід в дослідженні, який орієнтує роботу на розкриття теми в цілісності та виявлення всіх типів зв'язків у ній, зведення їх у єдину систему знань. Ми не можемо обґрунтовувати успішний початковий наступ Японії тільки тим, що вона раптово напала на США та її союзників. Тут потрібно враховувати й культурно-ідеологічний аспект – заідеологізованість війська та патріотичність, також не треба забувати те, що країна довгий час готувалася до цієї війни, тому і готовність, і оснащення її армії були відповідно високою.

Під всебічністю розуміємо взаємозумовлений і взаємоузгоджений розвиток системи як єдиного цілого, який забезпечує зв'язок усіх підсистем і елементів. Цей принцип вимагає від історика використовувати всі доступні джерела з досліджуваної проблеми. Саме тому було опрацьовано різні групи джерел, які стосуються цієї теми, що дозволило в'яснити підготовку Японії до війни.

Найбільш важливими методами будь-якого наукового дослідження є такі загальнонаукові методи як аналіз і синтез. Вони є сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка, за великим рахунком, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового. Дію аналізу можна чітко прослідкувати при визначенні причин погіршення відносин Японії із Заходом. Відповідно до нього виокремили всі ті аспекти, які не задовольняли Японію у системі міжнародних відносин, і застосували синтез – зробили висновок, об'єднавши їх: Японія відчувала себе лідером в Південно-Східній Азії, а тому й вважала, що із нею поводяться несправедливо.

Друга важлива пара загальнонаукових методів – це індукція та дедукція. Індукція – перехід у процесі пізнання від окремого знання до загального; від знання меншого ступеню спільності до знання більшого ступеню загальності: японці були віддані імператору, на це вплинули принципи «кокутаю», вони ж сформувалися під дією традицій та культури Японії. Тобто, на те, чому японці

були дуже патріотичні та хоробрі вплинула культура та традиції самих японців. Дедуктивний метод — спосіб дослідження, при якому окремі положення логічно виводяться із загальних положень (аксіом, постулатів, законів). У 1940 році Японія уклала Троїстий пакт, який дозволяв їй захопити Далекий Схід, оскільки ця територія належала СРСР, то відносини із цією країною істотно погіршилися.

Серед історичних методів важливе значення мали хронологічний, порівняльно-історичний, термінологічний та метод періодизації. Хронологічний метод передбачає виклад історичного матеріалу у хронологічній послідовності. Спочатку висвітлював передумови агресії Японії, її підготовку та воєнні дії. Порівняльно-історичний метод використовував для виявлення спільних та відмінних рис агресивній політиці Японії. Водночас її агресія є досить схожою із агресіями інших країн. Проте вдалося виявити й особливості – це культурний аспект. Термінологічний метод передбачає вивчення історії термінів та понять, які вони позначають, розробку або уточнення змісту та обсягу понять. Застосовувався при висвітленні мілітаризму, тоталітаризму, принципів «кокутаю» та інших понять. Метод періодизації визначає часові межі у розвитку об'єкта історичного пізнання на основі кількісно-якісних змін, що відбуваються у ньому. Метод дає можливість детальніше і глибше розкрити зміст того чи іншого явища. Застосовувався при датуванні початку мілітаризму в Японії. Отже, історичні методи дозволили виявити та простежити в темпоральному розрізі важливі тенденції в історичних процесах, що проходили впродовж 1930-х-1942 років в різних частинах Тихоокеанського регіону.

Значення дослідження полягає в тому, що робота є корисною для підготовки загальних і спеціальних історичних курсів у вищих навчальних закладах, підручників і навчальних посібників з історії, при написанні рефератів і курсових робіт, підготовці до проведення уроків з всесвітньої історії в школі.

Апробація результатів дослідження. Дана бакалаврська робота виконується згідно навчального плану Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка і пройшла обговорення на кафедрі всесвітньої історії. Також було підготовлено статтю: «Атака на Перл-Гарбор. Наслідки

операції», але в силу епідеміологічної ситуації вона не була представлена на науковій конференції, плануємо її опублікувати.

Структура та обсяг дослідження. Визначається його метою та завданням дослідження, вона складається зі вступу, 4 розділів та 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

1. Проблема вступу Японії в Другу світову війну добре висвітлена у зарубіжній історіографії, в першу чергу японських та західних істориків. Вагомий внесок в дослідження даної проблеми зробили і російські вчені. На жаль в українській історіографії воно майже не вивчається.

2. Джерельна база дослідження є вагомою. Використані опубліковані договори, угоди, законодавчі акти. Іншим вагомим джерелом стала інформація мемуарів, спогадів та щоденників.

3. Починаючи із 1930-х років, в країні пришвидшився курс на мілітаризацію суспільства, особливо з приходом до влади Танаки Гііті. Його реалізації сприяла культура Японії, її традиції та ментальність населення. Існуюча влада за їх допомогою особливо, які панували в країні сотнями років змогла мілітаризувати суспільство за декілька десятиліть, використовуючи ідеологію, зокрема «кокутаю». Мілітаризація торкнулася всіх сфер життя, під ці потреби була перебудована промисловість – перевага надавалася важкій, була створена «нова політична структура» та «інститут тотальної війни» їх діяльність зводилася до мобілізації економіки для потреб війни.

4. Вивчення теми дозволило виділити 4 причини вступу Японії у Другу світову війну:

- зміна політичного курсу: до 1930-х років в країні зміцнилася нова ідеологія, спрямована на збільшення військової потужності і розширення територій. У 1931 році була захоплена Маньчжурія (північний схід Китаю). Японія утворила там підлеглу державу;

- вихід зі складу Ліги Націй: у 1933 році комісія організації засудила дії японських загарбників;

- початок Другої японсько-китайської війни (1937 рік);

- вступ до нацистського блоку: підписання у 1940 році з Німеччиною та Італією Берлінського пакту про співпрацю і поділ влади в світі; початок у 1941 році війни зі США.

5. У ці роки економічна політика японської держави спрямовувалася на прискорений розвиток базових галузей важкої промисловості, які, в першу чергу випускали військову продукцію. Якщо в 1938 р військовій галузі промисловості розвивалися в 2,7 рази інтенсивніше інших галузей добувної і обробної промисловості, то в 1940 р. – в 4,5 рази. Це забезпечило швидке зростання виробництва зброї і бойової техніки для збройних сил. Зростання промислової продукції, і особливо озброєння, дозволило японському командуванню істотно збільшити потужність збройних сил і оснастити їх сучасною зброєю. До кінця 1940 р сухопутні війська склалися з 50 піхотних дивізій. Армійська авіація зросла до березня 1940 р до 106 бойових, а морська авіація в кінці 1940 р налічувала 1049 бойових літаків. Саме це дало змогу японській армії напасти на американську базу в Перл-Гарборі, та розгромити її.

6. На початок Другої світової війни східний Індокитай був французькою колонією, однак швидке падіння Франції створило політичний вакуум, який дозволив Японії окупувати Індокитай у вересні 1940 року. Союзником Японії в регіоні виступив Таїланд, який дозволив розтушувати її війська на своїй території. Натомість про японський Таїланд отримав Лаос і частина території Камбоджі. У 1942 році Таїланд оголосив війну Великобританії і США.

7. 8 грудня 1941 року Японія стрімко атакувала британські бази в Азії (Гонконг) і американські бази на Тихому океані (Перл-Харбор). Під час цих атак було знищено американський лінкор «Арізона», на якому загинуло понад 1000 моряків. 10 грудня 1941 року японська авіація атакувала британський флот в Південно-китайському морі, потопивши лінкори «Принц Уельський» і лінійний крейсер «Ріпалс».

8. Поразка англо-американських військ дозволило японцям почати операцію по захопленню британської Малайзії, Бірми і американських Філіппін. 25 грудня був узятий Гонконг, приблизно в цей же час впали американські бази на островах Гуам і Уейк. 2 січня 1942 японці захопили Манілу, а 11 січня британські війська відступили з Куала-Лумпура.

9. На початок війни Індонезія була колоніальним володінням Нідерландів і називалася Голландська Ост-Індія. Незабаром Нідерланди були окуповані Німеччиною, й Індонезія, затиснута британськими колоніями Малайзія і Австралія, фактично перейшла під управління британців. Стратегічну роль в регіоні грав Сінгапур, де було зосереджено велике з'єднання британських військ. Однак, поразки Великобританії і стрімке просування японців деморалізували захисників міста. У ніч на 9 лютого 1942 роки після масованого артобстрілу японська армія почала висадку десанту в Сінгапурі. 15 лютого британський гарнізон капітулював.

10. 20 лютого, подолавши опір союзників, японці висадилися на Балі. У той же день здався Остхавен – адміністративний центр острова Суматра. Цього ж дня японці встановили контроль над островом Тімор. Вже 1 березня японський десант висадився на Яві, а 8 березня капітулював нідерландський генерал Портен. Після падіння Яви окупація інших частин Нідерландської Ост-Індії відбувалася японцями практично без зіткнень.

11. Серед причин успішної японської експансії виділяємо наступні. Японське суспільство було заідеологізоване й у своїй ментальності вірне своїм традиціям. Саме тому японці без сумніву йшли на війну і віддавали своє життя і хоробро воювали. Друга причина полягала в тому, що країна протягом тривалого часу готовилася до війни і нарощувала військову потугу. Суспільство в 30 –х роках було мілітаризованим і трудилося на благо країни. Третя, дуже важлива причина – це те, що Японія на початку війни максимально використала ефект раптовості, тому змогла завдати великої шкоди військам союзників, які на початку не мали сил, щоб зупинити її армію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ*Джерела:*

1. Арита - Крэйги соглашение 1939 года, 2 июля (Вышинский, 1948). Документы XX века. URL: <http://www.doc20vek.ru/node/3538>. (дата звернення 26.01.2021).
2. Макартур Д. Воспоминания 1880–1964. История в электронных книгах. URL: http://wars175x.narod.ru/historyatbooks/books/hb004.html?fbclid=IwAR1GmBj00gNInGQgA1t_tL8EwOxtbRKTjMOR3LvWuhvPG76tApA1PYyY8a4 (дата звернення 26.01.2021).
3. Пакт трех держав или Берлинский договор. 27 сентября 1940 г. Документы XX века. URL: <http://www.doc20vek.ru/node/2399> (дата звернення 26.01.2021).
4. Hideki Tojo's Prison Diary. Journal of Historical Review. 2002. No 1. URL: <http://www.vho.org/GB/Journals/JHR/12/1/Tojo31-85.html> (дата звернення 26.01.2021).
5. Pearl Harbor operations: General outline of Orders and Plans. Japanese Monograph. 1953. No 97. URL: <http://ibiblio.org/pha/monos/097/index.html> (дата звернення 27.01.2021).
6. Shigemitsu M. Japan and Her Destiny. My Struggle for Peace / translated with an introduction by O. White ; edited by F. S. G. Piggott. New York : E. P. Dutton and Co, 1958. 392 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-asian-studies/article/abs/japan-and-her-destiny-my-struggle-for-peace-by-mamoru-shigemitsu-translated-with-an-introduction-by-oswald-white-edited-with-an-editors-note-by-majorgeneral-f-s-g-piggott-new-york-e-p-dutton-and-co-1958-392-index-650/CFB734EECA590CBBD91704FAA0BAA366> (дата звернення 27.01.2021).
7. The Des Moines Register. 1941. 8 december. p. 1. URL: <http://www.navsourc.org/Naval/newspaper.pdf> (дата звернення 27.01.2021).

8. The Stimson Doctrine. URL: <https://courses.knox.edu/hist285schneid/stimsondoctrine.html> (дата звернення 27.01.2021).

9. Whitlock D. L. The Silent War against the Japanese Navy. Naval War College : review. 1995. Vol. 48, No 4. URL: <http://www.ibiblio.org/pha/ultra/nwc-01.html> (дата звернення 27.01.2021).

Монографії та статті:

10. Алиев Р. Ш. Внешняя политика Японии в 70 – нач. 80 гг. Москва: Главная редакция восточной литературы, 1986. 312 с.

11. Брукс Л. За кулисами японской капитуляции. Москва: Воениздат, 1971. 336 с.

12. Гаджиева Е. А. Страна Восходящего солнца. История и культура Японии. Москва : Феникс, 2006. 256 с.

13. Говоров Ю. Л. История стран Азии и Африки в новейшее время. Основы лекционного курса. Кемерово : Кемеровский гос. Ун-т, 1997. 363 с.

14. Гольдберг Д. И. Внешняя политика Японии в 1941–1945 гг. Москва : Экономическая школа, 1962. 384 с.

15. Государственное право буржуазных и развивающихся стран. Москва : Юрид. лит, 1989. 384 с.

16. Елисеефф В., Елисеефф Д. Японская цивилизация / пер. с фр. И. Эльфонд. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 528 с.

17. Залесский К. А. Кто был кто во Второй мировой войне. Союзники Германии. Москва : АСТ, 2004. Т. 2. 492 с.

18. История Японии / под ред. А. Е. Жукова. Москва : Ин-т востоковедения РАН, 1998. Т. 2 : 1868–1998. 703 с.

19. Клавинг В. В. Япония в войне. Москва : Издательство АСТ ; Транзиткнига, 2004. 477 с.

20. Мазуров И. Японский фашизм: теоретический анализ политической жизни Японии накануне Тихоокеанской войны. Москва : Вост. лит., 1996. 156 с.

21. Макаров А. А. Политическая власть в Японии. Москва, 1988. 169 с.
22. Мельтюхов М. И. Путь к войне. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939–1941. Москва : Вече, 2000. 606 с.
23. Молодяков В. Э. Консервативная революция в Японии: политика и идеология. Москва, 2004. 335 с.
24. Річард Генрі Пітт Мейсон, Джон Г. Кайгер. Краткая история Японии. Азбука, 2020. 512 с.
25. Симс Р. Л Японская политическая история начиная с Реставрации Мэйдзи, 1868–2000. Палгрэйв Макмиллан, 2001. 193 с.
26. Танака Тайдзи. Япония. Полная история страны. АСТ, 2020. 336 с.
27. Танин О., Иоган Е. Военно-фашистское движение в Японии. М., 1933. 272 с.
28. Танин О., Иоган Е. Militarизм и фашизм в Японии. М.: Партиздат, 1933. 272 с.
29. Томиока Садатоси. Политическая стратегия Японии до начала войны. Пер. с английского Ю.М. Свойского. Москва : Русский фонд содействия образованию и науке, 2016. 416 с.
30. Хаттори Т. Япония в войне 1941–1945 гг. – Санкт-Петербург : Полигон, 2000. 880 с. : ил.
31. Яно С. Японская экономика на пороге XXI в. Москва, 1972. 256 с.
32. Мещеряков А. Н. Развесистая сакура или Япония в свете застоя. // Восток, 1991, № 1.
33. Перл-Харбор. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. 2-ге вид. Київ : УРЕ, 1974–1985.
34. Пик С. Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвідслужб. // Вісник Львівського університету. 2013. Вип. 33. С. 99–105. (Серія Міжнародні відносини).
35. Убійко Н. Японсько-німецькі відносини у 1939-1941 рр. // Емінак. 2008. № 1-4. С. 78 – 83

36. Вторая мировая война: два взгляда. Москва : Мысль, 1995. 556 с. – [Содержит две работы: Якобсен Г.-А. Вторая мировая война : хроника и документы / пер. с нем. Г. Я. Рудого ; Тейлор А. Вторая мировая война / пер. с англ.: З. П. Вольской].

37. История войны на Тихом океане : в 5 т. / под общ. ред. Усами Сэйдзиро, Эгути Бокуро, Тояма Сигэки, Нохара Сиро и Мацусима Эйити ; пер. с япон. Б. В. Поспелова ; под ред. И. А. Латышева. Москва : Изд-во иностр. лит., 1958. Т. 3 : Первый период войны. 360 с.

38. Меморандум Танака. Япония от А до Я : энциклопедия. EdwART. 2009.

39. Мерников А. Г., Спектор А. А. Вторая мировая война : военная энциклопедия. Минск : Харвест, 2007.

40. Хэйхатири Того. Советская военная энциклопедия : [в 8 т.]. Москва : Воениздат, 1980, Т. 8 : «Ташкент» – Ячейка стрелковая. 690 с.

41. Chang I. The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II. Penguin, 1998. 290 p.

42. Harries M. Soldiers of the Sun : The Rise and Fall of the Imperial Japanese Army. Random House, 1994. 604 p.

43. Japan rules out new apology to 'comfort women'. The Guardian. 2007. 5 March. 8 p.